

เจดีย์รางวัดอุโมงค์: ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองเชียงใหม่ และเชียงแสน ในงานช่างนครลำปาง

ว่าที่ร้อยตรี ชาญคณิต อารณั*

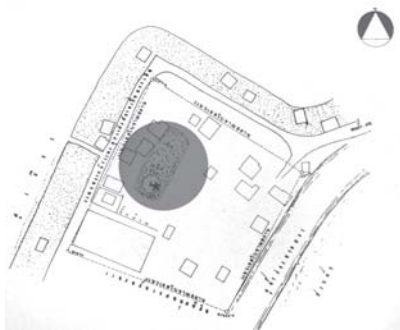

เมืองเชียงใหม่และเมืองเชียงแสน นับเป็นเมืองสำคัญในระยะแรกเริ่ม วัฒนธรรมล้านนา นอกเหนือจากความสัมพันธ์ทางการเมืองการปกครอง การค้า และ วัฒนธรรมพุทธศาสนา ระหว่างสองเมืองนี้ยังพบความสัมพันธ์ทางศิลปกรรม ที่เกี่ยวเนื่องกันเสมอ หลักฐานที่เห็นได้ชัดเจนคือกลุ่มเจดีย์ทรงปราสาทห้ายอด ดังเช่นเจดีย์วัดคูมโอรัง เชียงใหม่ กับเจดีย์วัดป่าสัก เชียงแสน (จิราวรรณ แสงเพชร, 2540: 53 - 57, 67 - 68) ความสัมพันธ์ทางศิลปกรรมของเมืองทั้งสองคงมี บทบาทต่องานช่างในเมืองอื่นด้วย ดังตัวอย่างของคู่มือเขียนเมืองลำพูน ได้สะท้อน รูปแบบสถาปัตยกรรมและงานปูนปั้นที่มีอิทธิพลจากเจดีย์วัดป่าสัก เชียงแสน และ เจดีย์วัดคูมโอรัง เชียงใหม่ อาจเกี่ยวข้องกับหลังเหตุการณ์รัชกาลพระเจ้ากือนา สถาปนาพุทธศาสนารามัญวงศ์ จากสุโขทัยในเชียงใหม่ (ฝ่ายสวนดอก) ทำให้ พระสงฆ์กลุ่มเชียงแสนเดินทางเข้ามาศึกษาพุทธศาสนาในเชียงใหม่ ส่งผลให้เกิด งานช่างแบบเชียงแสนในที่ราบลุ่มน้ำปิงของแอ่งเชียงใหม่ - ลำพูน (ม.ล. สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, 2548: 97 - 99) และอาจรวมถึงที่ราบลุ่มน้ำวังในแอ่งนครลำปางด้วย

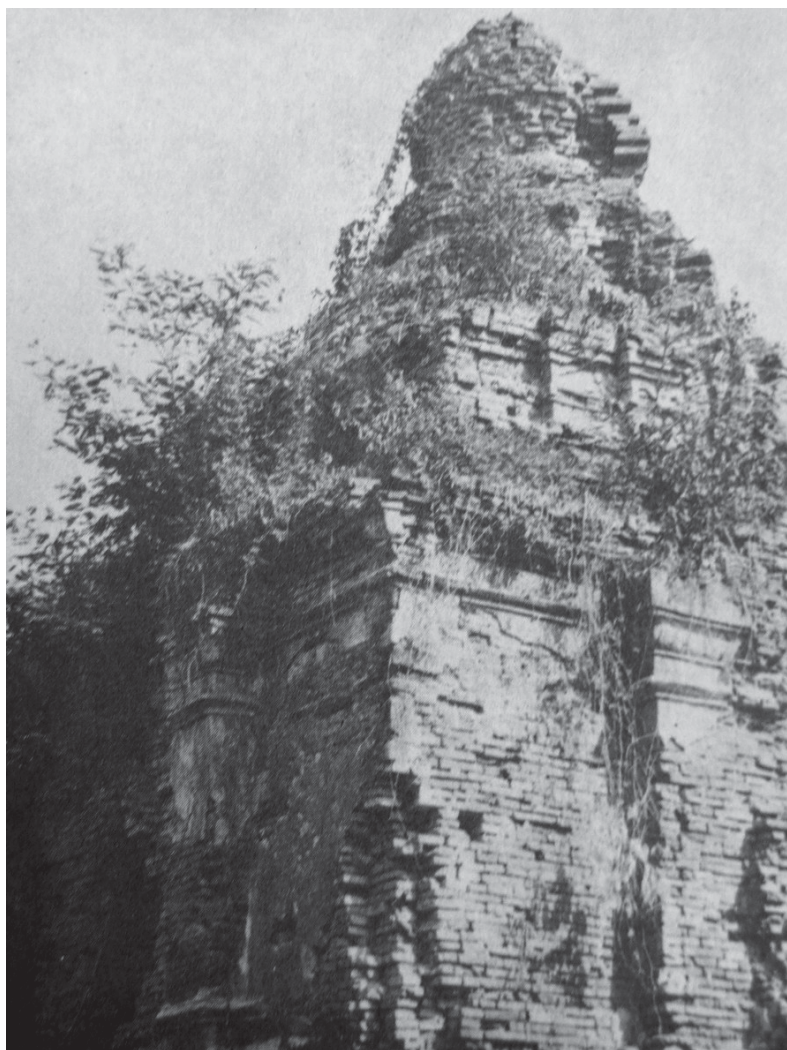
ภายในเขตเมืองเก่าเขलगันครหรือในเขตตัวเมืองลำปางในปัจจุบัน (สุรพล คำรัหกุล, 2547: 101 - 104) ปรากฏซากโบราณสถานร้างเป็นจำนวนมาก ดังเช่นวัดอุโมงค์ที่ตั้งอยู่ ทางด้านทิศตะวันตกหรือบริเวณประตูตาล (ธีรศักดิ์ วงศ์คำแนน และประสงค์ แสงแก้ว 2531: 106 - 107) (แผนที่ที่ 1, 2) เจดีย์แห่งนี้มีรูปแบบบางประการที่สะท้อนงานช่างจากเมืองเชียงใหม่ และ เมืองเชียงแสน เช่นกัน (รูปที่ 1, 2 ลายเส้นที่ 1)

แผนที่ที่ 1 เมืองโบราณนครลำปาง

แผนที่ที่ 2 ตำแหน่งที่ตั้งเจดีย์วัดอุโมงค์ร้าง บริเวณประตูตาล ในเวียงเขलगันคร

ภาพที่ 1 ภาพถ่ายเก่าเจดีย์วัดคูโมงคร้าง เมืองลำปาง

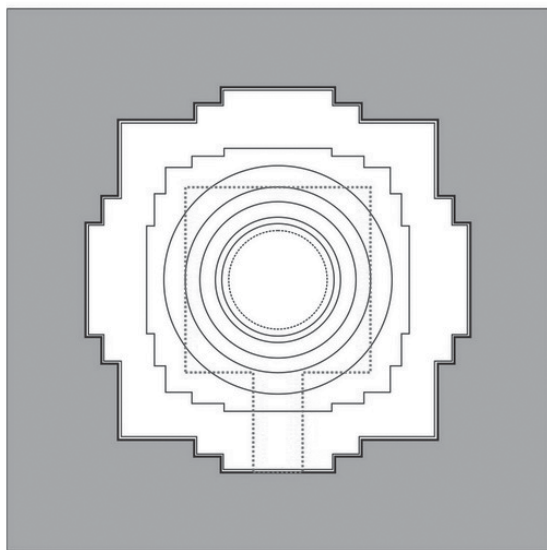
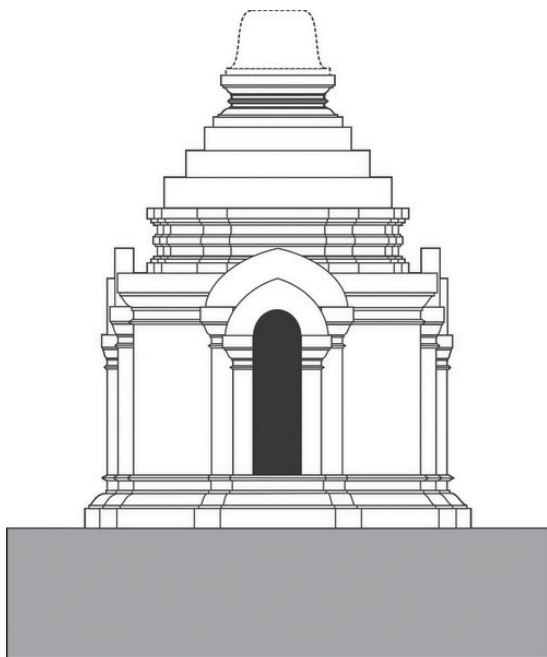
1. เจดีย์วัดคูโมงคร้าง: ความสัมพันธ์ทางรูปแบบศิลปะ

1.1 ส่วนฐาน: ฐานฐานองค์เจดีย์ได้พังทลาย และมี อิฐทับถมเป็นเนินทั้ง 4 ด้าน จนไม่สามารถทราบรูปแบบได้ อย่างไรก็ตามหากพิจารณาร่องรอยการก่ออิฐบางส่วน เข้าใจว่าอาจเป็นชั้นฐานเชิง และหรือ ฐานปัทม ร่องรับส่วนเรือนธาตุ

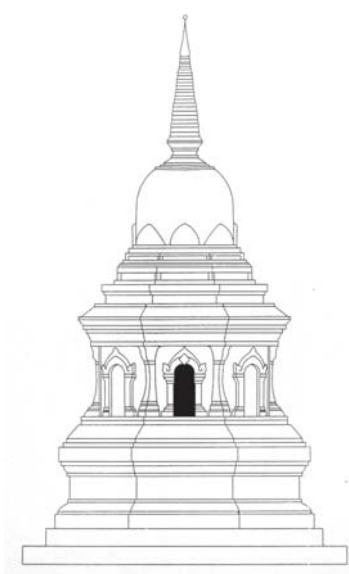
ภาพที่ 2 เจดีย์วัดคูเมืองร้างสภาพปัจจุบัน ถ่ายจากด้านทิศใต้

1.2 ส่วนกลาง: เรือนธาตุสี่เหลี่ยม กึ่งกลางทุกด้านก่อเป็นจระนำขัณฑ์ ประกอบด้วยเสาและซุ้มหนึ่งซุ้มซ้อนกันสองชั้น โดยไม่มีช่องระหว่างเสาทั้งสอง (จิราวรรณ แสงเพชร, 2540: 70 - 71) เค้าโครงเรือนธาตุ แสดงปริมาตรเป็นแท่งสี่เหลี่ยม อาจเกี่ยวข้องกับเรือนธาตุเจดีย์ทรงปราสาท ในระยะแรกของ

๑ : ๑๐๐

ลายเส้นที่ 1 รูปตั้งและแผนผังเจดีย์วัดคูเมืองร้าง เมืองลำปาง

ลายเส้นที่ 2 เจดีย์สะดือเมืองร้าง
เมืองเชียงใหม่

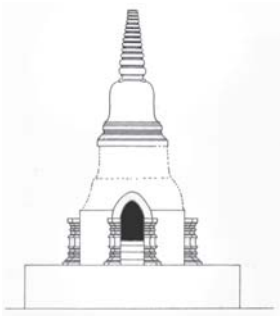

ภาพที่ 3 เจดีย์วัด พระธาตุสองพี่น้อง
เมืองเชียงแสน

ศิลปะลันนา ดังเช่น เจดีย์วัดพระธาตุสองพี่น้อง เมืองเชียงแสน (จรัสศักดิ์ เดชวงศ์ญา 2539 ข: 59) (ภาพที่ 3) และเจดีย์องค์ในวัดเกาะกลาง เมืองลำพูน (จรัสศักดิ์ เดชวงศ์ญา 2541 ก: 87 - 88) (ภาพที่ 4) เป็นต้น จะนำขุมลวดทางด้านทิศตะวันออกมีการเจาะเป็นอุโมงค์เข้าไปในตัวเรือนธาตุ กึ่งกลางผนังภายในมีร่องรอยการก่ออิฐสันนิษฐานว่า อาจเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนผนังภายในปรากฏร่องรอยการฉาบปูน และทาน้ำรัก ปิดทองไว้ เทคนิคการเจาะช่องภายใน เรือนธาตุ เพื่อทำเป็นคูหา ข้างลันนาอาจรับ อิทธิพล ทั้งรูปแบบและเทคนิค โครงสร้าง จากศิลปะพม่า สมัยพุกาม (จรัสศักดิ์ เดชวงศ์ญา 2539 ข: 42 - 43) ดังปรากฏมาแล้วอย่างน้อย ในงานช่างกลุ่มพยู(Pyu) ดังพบที่เจดีย์วิหาร เลเมียตหนา (Lay-myet-hna) และ วิหารเบเบ (Bebe) ในเมืองศรีเกษตร (Bohmu, Shin Ba 1962: 2)

ภาพที่ 4 เจดีย์องค์ในวัดเกาะกลาง ป่าซาง ลำพูน

ลายเส้นที่ 3 เจดีย์หมายเลข 3
วัดคูโม่ อารามมณฑล
เมืองเชียงใหม่

ภาพที่ 5 มกรปลายกรอบซุ้มจะระนำด้านทิศเหนือ

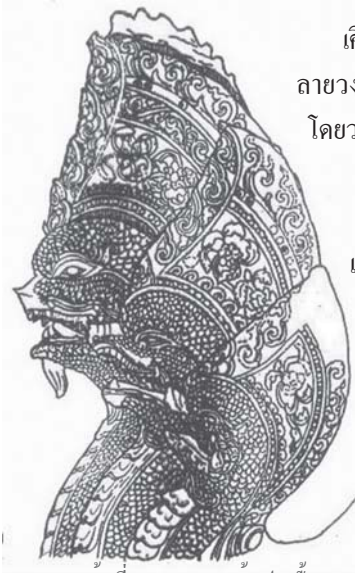
ภาพที่ 6 เศียรนาค
สันนิษฐานว่าเป็นนาค
ปลายกรอบซุ้มจะระนำ

ภาพที่ 7 ลายหัวขลุ่ย
บริเวณกรอบกระบังเศียรนาค

หลักฐานจากเจดีย์ทรงปราสาทระยะแรกในงานช่างล้านนา พบเจดีย์ทั้งที่
ใช้เสารับน้ำหนักโครงสร้างเช่นที่เจดีย์องค์นอกวัดเกาะกลาง ป่าซาง ลำพูน (สันติ
เล็กสุขุม, 2549: 88 - 89) และที่ไม่ใช้เสารับน้ำหนัก เช่น ที่เจดีย์หมายเลข 3
วัดคูโม่ อารามมณฑล ในเมืองเชียงใหม่ (ศักดิ์ชัย สายสิงห์ 2547 ก: 171 - 173)
(ลายเส้นที่ 3) ช่างล้านนาคงนิยมทำอย่างต่อเนื่อง ดังตัวอย่างเช่นเจดีย์วัดสะตือเมืองร้าง
เชียงใหม่ อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 20
(สันติ เล็กสุขุม, 2549: 109 - 110) (ลายเส้นที่ 2) และเจดีย์วัดธาตุโขง เชียงแสน
ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 21 (จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา 2539 ข: 42 - 43) อาจกล่าวได้ว่า
ความนิยมดังกล่าวคงสืบเนื่องมายังกลุ่มช่างที่สร้างเจดีย์วัดคูโม่แห่งนี้ด้วย

นอกจากนั้นยังพบหลักฐานปูนปั้นรูปนาค สันนิษฐานว่าน่าจะเป็น
ส่วนปลายกรอบซุ้ม เนื่องจากพบว่าตำแหน่งปลายกรอบซุ้มยังคงเห็นโคลน
ลายตัวมกรคายนา (ภาพที่ 5, 6) อาจสอดคล้องกับข้อสังเกตจากนักวิชาการ
บางท่านที่ว่าปลายกรอบซุ้มจะระนำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะระนำซุ้มมด
นิยมประดับปลายกรอบเป็นรูปสัตว์เป็นรูปแบบที่นิยมมาก ในช่วงพุทธศตวรรษที่
21 เป็นต้นมา (จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, 2539 ก: 167)

ลายเส้นที่ 4 ภาพลายเส้นปูนปั้น
ประดับกรอบกระบังนาค
ราวบันไดเจดีย์วัดสวนดอก เชียงใหม่

เศียรนาคคงเหลือลายที่ประกอบด้วยลายเม็ดไข่ปลา
ลายวงโค้งที่รับแรงบันดาลใจจากศิลปะจีนหรือลายขลุ่ย
โดยวางลายในทำนองลายกร้อข (สันติ เล็กสุขุม 2547:
91) (ภาพที่ 7) ระเบียบลายดังกล่าวนิยมเป็นลาย
กรอบกระบังนาค ดังตัวอย่างเช่น นาคราวบันได
เจดีย์วัดสวนดอก เชียงใหม่ มีอายุในงานคราวซ่อม
ราวพุทธศตวรรษที่ 21 (ม.ล.สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์
2541: 149 - 150) (ลายเส้นที่ 4)

1.3 ส่วนยอด: เนื้อชิ้นเรือนธาตุ
ชำรุดมาก พิจารณาจากร่องรอยการก่ออิฐต่อเนื่อง
ด้วยฐานปัทม์ยกเก็จที่ท้องไม้ประดับบัวลูกฟัก
มีข้อสังเกตว่า ฐานส่วนนี้มีได้ก่อให้อยู่ใน
ระเบียบที่ใช้บัวคว่ำและ บัวหงาย หากแต่ใช้
ระเบียบของฐานหน้ากระดานล่าง ลวดบัวล่าง
คาดทับด้วย บัวลูกฟักไว้ที่ท้องไม้ ลวดบัวบน
และฐานหน้ากระดานบน (ลายเส้นที่ 1)

เค้าโครงรูปแบบฐานและตำแหน่งที่อยู่เหนือเรือนธาตุดังกล่าว
อาจเกี่ยวข้องกับชั้นลด เนื้อเรือนธาตุที่ปรากฏมาก่อนหน้าแล้ว ใน งานช่างพุทธรูป เช่น
วิหารเบเบ (Bebe) เมืองศรีเกษตร ราวพุทธศตวรรษที่ 12 - 13 (ภาพที่ 8) (Luce, 1970: 282
and Stargardt, 2000: 44) และสืบเนื่องอย่างยาวนานในเจดีย์วิหาร แบบพุทธรูป เช่น
ศาสนสถานนัตหลวงจ้าว (Nat - Hlaung - Gyaung) ราวพุทธศตวรรษที่ 17 (ภาพที่
9) เป็นต้น (Luce, 1970: 283 - 384 and Strachan, 1989: 39 - 40)

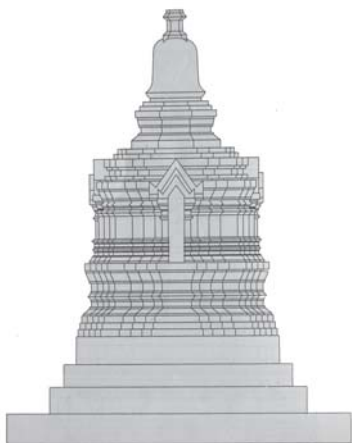
ภาพที่ 8 วิหารเบเบ
เมืองศรีเกษตร

ภาพที่ 9 ศาสนสถาน
นัตหลวงจ้าว
เมืองพุทธรูป

ลายเส้นที่ 5 เจดีย์วัดป่าสัก เมืองเชียงแสน

ลายเส้นที่ 6 เจดีย์วัดมุงเมืองร้าง เชียงแสน

รูปแบบชั้นลดเหนือเรือนธาตุ
ในศิลปะพุกามข้างต้น คงเป็นแรงบันดาลใจ
ให้กับกลุ่มเจดีย์ทรงปราสาทแบบหายอด เช่น
กลุ่มเมืองเชียงแสน อาทิ เจดีย์วัดพระธาตุ
สองพี่น้อง เจดีย์วัดป่าสัก และเจดีย์วัดมุงเมือง
เป็นต้น (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2546:28) (ลายเส้นที่
5, 6) มีข้อสังเกตว่า ชั้นลดเหนือเรือนธาตุ
ในเจดีย์ทรงปราสาทแบบหายอดกลุ่ม
เมืองเชียงแสน ทำท้องไม้ให้เป็นของภายใน
ประดับ ประติมากรรม ปูนปั้น แต่ไม่ปรากฏ
ร่องรอยการประดับท้องไม้วลวดบัวลูกแก้ว
อกไก่ หรือลวดบัวแบบอื่น ๆ แต่อย่างใด การ
ปรากฏบัวลูกปักในตำแหน่งเดียวกันที่เจดีย์
วัดอุโมงค์จึงนับเป็น ประเด็น ที่น่าสนใจยิ่ง

ฐานบัวลูกปักเป็นรูปแบบที่นิยมมาก
ในสายที่รับวัฒนธรรมขอม ก่อนคลี่คลาย
แพร่หลายในศิลปะสุโขทัยและศิลปะอยุธยา
(สันติ เล็กสุขุม, 2544:55) แต่ปรากฏ
หลักฐานน้อยมากในศิลปะล้านนา คงพบ
เพียงเล็กน้อยในตำแหน่ง ส่วนฐานรับ
เรือนธาตุเจดีย์เมืองเชียงแสน บางองค์
เช่นเจดีย์องค์ ใน วัดอาทิตนแก้ว เชียงแสน
(ภาพที่ 10) กำหนดอายุราวปลาย
พุทธศตวรรษที่ 19-20 (จิรศักดิ์ เดชวงษ์ญา
2539 ข: 27) และเจดีย์ประจำมุม

วัดพระธาตุปูเข้าเชียงแสน อายุราวปลายพุทธศตวรรษที่ 19-20 (จิรารัณณ แสงเพชร,
2540: 61) สำหรับในเจดีย์กลุ่มนครลำปางนั้น เท่าที่สำรวจพบ การใช้ฐานบัวลูกปัก
ที่ซอกเจดีย์ ภายในวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ลำปาง (ภาพที่ 11) เป็นต้น
ประเด็นฐานบัวลูกปักในชั้นลดเหนือเรือนธาตุวัดอุโมงค์นี้จะกล่าวรายละเอียดต่อไป

ภาพที่ 10
เจดีย์องค์ในวัดอาทิตนแก้ว

ภาพที่ 11
ฐานบัวลูกฟัก ซากเจดีย์ในวัดพระแก้วดอนเต้า

เหนือชั้นฐานบัวลูกฟักชำรุดมาก พิจารณาเค้าโครงการก่ออิฐควรเป็นชั้นฐานเชิงกลม ซ้อนลดหลั่นกัน 3 ชั้น ต่อด้วยชั้นฐานปัทม์บัวลูกแก้วและองค์ระฆัง เหนือจากนั้นพังทลายลงมา (อันควรจะประกอบไปด้วยบัลลังก์ ปีสอง โฉนและปียอด) มีข้อสังเกตว่า ระเบียบส่วนยอดนี้ คงลดทอนรูปแบบจากชุดฐานรองรับ องค์ระฆัง ดังพบเสมอในเจดีย์ทรงระฆังแบบล้านนา โดยใช้ระเบียบฐานปัทม์ลูกแก้ว ออกไปในผังกลมที่ซ้อนลดหลั่นกัน 3 ฐาน ดังปรากฏเด่นชัดที่เจดีย์วัดพระธาตุหริภุญชัย ลำพูน (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2547 ข : 61 - 62) (ลายเส้นที่ 7) ข้างล่างนาคงนำระเบียบดังกล่าวมาปรับปรุง หรือลดทอนใช้เป็นส่วนยอดของเจดีย์ทรงปราสาทยอดทรงระฆัง ดังปรากฏที่เจดีย์บรรจุอัฐิพระเจ้าติโลกราช วัดมหาโพธาราม (เจ็ดยอด) เชียงใหม่ ราว พ.ศ.2030 (ลายเส้นที่ 8) (จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา 2541 ข: 95 - 101)

ชุดฐานปัทม์ลูกแก้วออกโค้งซ้อนลดหลั่นกัน 3 ฐานดังกล่าวข้างต้น คงมีการลดทอนรูปแบบ เพื่อให้เหมาะสมมากขึ้นเมื่อปรับใช้กับเจดีย์ทรงปราสาท กล่าวคือ มีการบีบท้องไม่ให้แคบจนไม่มีการประดับลวดบัวลูกแก้วออกโค้ง หรือประดับไว้เพียงเส้นเดียว และหรือลดจำนวนชุดฐานปัทม์ลูกแก้ว ออกโค้งเป็น 2 ชั้น ดังเช่นที่เจดีย์วัดร่มโพธิ์ร้าง เชียงใหม่ สันนิษฐานว่ามีอายุอยู่ในช่วงต้น หรือกลางพุทธศตวรรษที่ 21 (จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, 2541 ข: 101 - 104) (ลายเส้นที่ 9) เป็นต้น

แนวความคิดเชิงข้างดังกล่าวคงเป็นส่วนหนึ่งของแรงบันดาลใจในการลดทอนชั้นฐานปัทม์ลูกแก้วออกโค้งให้เหลือเพียงชั้นเดียว และประดับลวดบัวลูกแก้วออกโค้งเพียงเส้นเดียว ดังเช่นที่เจดีย์วัดอุโมงค์แห่งนี้

รูปแบบเจดีย์รางวัดคูมอญ ในเมืองนครลำปาง ได้ชี้ให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนเจดีย์ทรงปราสาทขุด ที่ยังใช้รูปแบบเรือนธาตุ และชั้นลดเหนือเรือนธาตุ อันเป็นแบบแผนของเจดีย์ทรงปราสาทห้ายอด ในกลุ่มเมืองเชียงแสน ผสมผสานกับยอดทรงระฆังอันเป็นแบบแผน ของเจดีย์ทรงปราสาทขุดทรงระฆัง ที่เริ่มปรับปรุงในกลุ่มเมืองเชียงใหม่

2. เจดีย์วัดคูมอญ: ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองเชียงใหม่ และเชียงแสนในงานช่าง นครลำปาง

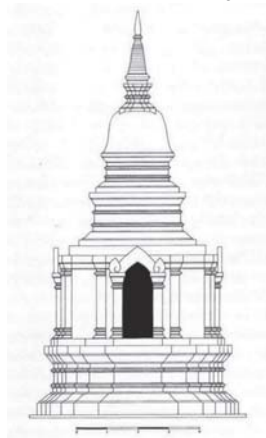
จากการวิเคราะห์รูปแบบศิลปะข้างต้น เจดีย์วัดคูมอญนี้ควรมีระเบียบเป็นเจดีย์ทรงปราสาทขุดทรงระฆัง (สันติ เล็กสุขุม, 2545: 22) รูปแบบดังกล่าว สันนิษฐานว่าน่าจะเริ่มนิยมสร้างตั้งแต่รัชกาลของพระเจ้าโลกราชเป็นต้นมา (พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, 2510: 27) อันเป็นรูปแบบที่นิยมอย่างมากในเมืองเชียงใหม่

เมืองเชียงใหม่ในฐานะราชธานี ให้ความสำคัญกับเมืองนครลำปางอย่างชัดเจน ตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าโลกราช ในฐานะเมืองหน้าด่านสำคัญในภูมิศาสตร์การทหาร ระหว่าง เชียงใหม่กับหัวเมืองทางใต้ (สรสวดี อ่องสกุล, 2539: 202) ดังสะท้อนจากตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, และ เดวิด เค. วิทยา, 2547: 78 - 112) ที่กล่าวถึง ในรัชกาลพระเจ้าโลกราช หลังจากที่พระองค์เสวยราชบัลลังก์ ในปี พ.ศ. 1985 ทรงให้ความสำคัญกับหมื่นโลกนคร และบุตรคือหมื่นสามล้าน และ หมื่นกือหาญแต่ก่อนอันเป็นชนชั้นปกครองเมืองนครลำปาง ที่มีบทบาททางการทหาร ที่สำคัญกลุ่มหนึ่ง ในรัชกาลนี้

ลายเส้นที่ 7

พระธาตุหริภุญชัย ลำพูน

ลายเส้นที่ 9

เจดีย์วัดร่มโพธิ์ราง เชียงใหม่

ลายเส้นที่ 8

เจดีย์บรรจุอัฐิพระเจ้าโลกราช

โดยเฉพาะสงครามระหว่างเชียงใหม่นับกับเชียง(เมืองศรีสัตนาคนหุต) และอยุธยา

หลังจากพระองค์ย้ายอำนาจครองเมืองศรีสัตนาคนหุต พ.ศ. 2003 - 2004 พระองค์โปรดให้หมื่นจันทรวงศ์ทั้งเมืองศรีสัตนาคนหุตและนครลำปาง หลังจากนั้นหมื่นจันทวงษ์ในปี พ.ศ. 2017 - 2018 โปรดให้หมื่นแก้วผู้ครองเมืองแพร่ไปครองเชียงชั้นแทน และให้หมื่นทองผู้ครองเชียงเรือไปครองเมืองนครลำปาง (ประเสริฐ ณ นคร, 2549: 188 - 189)

สืบเนื่องถึงรัชกาลพระยอดเชียงราย พระองค์แต่งตั้งหมื่นอาจ ครองเมืองนคร และในรัชกาลพระเมืองแก้ว "หมื่นอาจ" ยังคงทำหน้าที่เจ้าเมืองนครอยู่ หลังจากนั้น ยังปรากฏชื่อ "หมื่นคำชาย" เป็นเจ้าเมืองนคร ต่อด้วย "หมื่นมาลา" (หมื่นมา) เห็นได้ว่าในรัชกาลพระเมืองแก้วนี้มีผู้ปกครองเมืองนครลำปางถึงสามคน จึงอาจกล่าวได้ว่าชนชั้นปกครองในนครลำปางนั้นอยู่ในระดับ "หมื่น" ที่ได้รับการอ้างอิงอำนาจจากกษัตริย์เมืองเชียงใหม่ นับได้ว่าบทบาทของผู้ปกครองนครลำปางแสดงปฏิสัมพันธ์กับกษัตริย์แห่งราชธานีเชียงใหม่มาอย่างต่อเนื่อง

ความสัมพันธ์ทางการเมืองนี้คงเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์ทั้งทางด้านการค้าและพุทธศาสนาด้วย ทางด้านพุทธศาสนาสะท้อนจากชินกาลมลิปกรณ์ ที่กล่าวถึง พ.ศ. 1976 กลุ่มพระสงฆ์ นำโดยพระมหาญาณคัมภีร์เดินทางไปเขलगันคร มหาอำมาตย์ชื่อ "สุร" เป็นใหญ่อยู่ในเขलगันคร ทรงอุปถัมภ์คณะสงฆ์เหล่านั้น และกระทำอุปสมบทกรรมครั้งแรก ที่วัดเชียงโยในแม่น้ำวังด้านตะวันออกเฉียงเหนือของนคร (รัตนปัญญาเถระ, 2510: 121 - 122)

ในตำนานมูลศาสนาญาณคัมภีร์ กล่าวถึง "...ปลื้มได้ สักการะได้ 811 ตัว (พ.ศ. 1992) พระญาหลวงเมืองละกอร์ มีราชนิมนต์ให้หมื่นสามล้านแสนหลวง มานิมนต์อรณา ลงชำระอนตรายเมืองละกอร์ มหาญาณคัมภีร์เถระเจ้าเป็นเจ้า กิ่งมาละกอร์ อยู่วัดแสงเมืองมา...อยู่ได้ 3 วัสสา ปีเตาสักการะได้ 814 ตัว (พ.ศ. 1995) เดือน 8 ขึ้น 15 ไปอภิเษกมหาธาตุแช่แห้งแลมหาธาตุเมืองวัง..." (บำเพ็ญ ะวิน, 2539: 22) สะท้อนให้เห็น ว่าบทบาทการเผยแผ่ศาสนานิกายสีลในระยะแรกยังกระจายตัวอยู่อย่างต่อเนื่องในเขต เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง

การกระจายอำนาจทั้งด้านการเมืองและพุทธศาสนาจากราชธานี เชียงใหม่ อาจมีส่วนช่วย ให้งานช่างในนครลำปางได้รับอิทธิพลศิลปกรรมจากราชธานีเชียงใหม่อยู่ไม่น้อย นอกจากนั้นการติดต่อของผู้นระหว่างเมืองนครลำปางกับราชธานีเชียงใหม่ คงนับเนื่องอยู่ในด้านการค้าด้วย แม้ว่าหลักฐานในปัจจุบันไม่อาจสะท้อนความสัมพันธ์

ระหว่างการค้าของเมืองลำปางกับเมืองเชียงใหม่ได้ชัดเจนนัก แต่อย่างไรก็ตาม จารึกวัดป่าบง พ.ศ. 2039 พบในเขต อ.วังเหนือ จ.ลำปาง ได้กล่าวถึง เจ้าแสนกลโยมของพระราชาญาณจากกษัตริย์ เมืองเชียงใหม่สร้างวัดป่าบง และถวายหมู่บ้านสามบ้าน ในเมืองแช่ม หมู่บ้านทั้งสามนั้นเป็น "ชาวขงนั้มน" (พรรณเพ็ญ เครือไทย ชันปะ ปันเงิน และสรวุฑ ศรีกันทา, 2547: 29-31) อาจทำให้สันนิษฐานได้ว่า อย่างน้อยคงมีกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งในเขตวัฒนธรรมลุ่มน้ำวังคงทำหน้าที่ผลิตน้ำมันที่อาจส่งไปยัง เมืองเชียงใหม่ก็ได้

สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างเมืองเชียงแสนกับนครลำปางนั้น แม้ในปัจจุบันจะไม่มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์จากฝ่ายนครลำปางที่อาจใช้เชื่อมโยงกับเมืองเชียงแสน ได้อย่างชัดเจน แต่อย่างน้อยจารึกที่พบในเขตนครลำปางในปัจจุบัน ดังเช่น จารึก ขร. 1 วัดจันทรอาราม พ.ศ. 2011 กล่าวถึงเจ้าหมื่นลูกท้าวพลางเงินญาง ก็นเมืองวังเหนือ (ประเสริฐ ณ นคร และคณะ 2534: 1) โดยน่าจะหมายถึง อ.วังเหนือ ทางทิศเหนือ ของนครลำปางในปัจจุบัน อาจสอดคล้องกับตำแหน่ง เมืองวังเหนือ จากจารึกวัดบ้านแลง พ.ศ. 2012 พบที่วัดคุ้มแลงร้าง ต.รองเกาะ อ.วังเหนือ จ.ลำปางในปัจจุบัน (เพนธ์ และคณะ, 2540: 215-218)

จารึก ขร.1 ที่กล่าวถึงผู้ปกครองจากเงินญาง อาจเกี่ยวข้องกับกลุ่มเมืองในเขตเมืองเชียงราย เชียงแสนก็ได้ หากพิจารณาช่วงระยะเวลาของจารึกที่อยู่ในรัชกาลพระเจ้าติโลกราช อย่างชัดเจน และหากเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ทางพุทธศาสนาในขณะนั้น เห็นได้ว่า เมืองเชียงแสนยังคงความสำคัญในฐานะศูนย์กลางเผยแผ่พุทธศาสนาลังกาวงศ์ใหม่ (ฝ่ายป่าแดง) ในเขตกลุ่มหัวเมืองทางตอนบน เช่นเดียวกับราชธานีเชียงใหม่ (ประเสริฐ ณ นคร และปวงคำ ดุษิเชียว, 2537: 63-67)

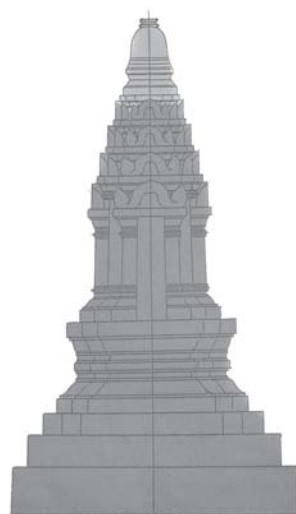
เมืองเชียงใหม่ในฐานะราชธานีหลักอันเป็นศูนย์กลางการปกครองและการเผยแผ่พุทธศาสนาในเขตรากลุ่มน้ำปิงและวัง ขณะที่เมืองเชียงแสนในฐานะราชธานีรอง ก็ทำหน้าที่ศูนย์กลางการเผยแผ่พุทธศาสนาในเขตที่ราบหัวเมืองทางตอนเหนือเช่นกัน ปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวคงสะท้อนกลับมาให้เกิดงานช่างในเมืองนครลำปาง ในฐานะเมืองกึ่งกลางที่เชื่อมโยงระหว่างเส้นทางอำนาจการปกครอง เส้นทางการค้า และเส้นทาง การเผยแผ่พุทธศาสนา ระหว่างราชธานีเชียงใหม่กับเมืองเชียงแสน จึงอาจเป็นเหตุผลที่มาของเส้นทางงานช่าง ด้วยหลักฐานทางศิลปกรรมจากวัดอุโมงค์ นับได้ว่าน่าจะช่วยให้เห็น

ภาพของความสัมพันธ์ระหว่าง เมืองเชียงใหม่ และเมืองเชียงแสน กับนครลำปางได้
อีกมุมมองหนึ่ง

สำหรับการประดับลวดบัวลูกฟักในฐานชั้นลดเหนือเรือนธาตุ อาจเกี่ยวข้องกับ
จากอิทธิพลศิลปะสุโขทัยโดยตรง เพราะหากคำนึงถึง ประวัติศาสตร์ข้างต้น
ที่กล่าวถึง หมั่นด้นนคร ได้ครองทั้งเมืองนครลำปาง และ ศรีสัชนาลัย ก็มีความ
เป็นไปได้ว่า อิทธิพลงานช่างจากสุโขทัย คงเกี่ยวข้องกับนครลำปางอยู่ไม่น้อย
โดยเฉพาะการใช้ ฐานบัวลูกฟัก ที่ปรากฏเสมอ ในกลุ่มเจดีย์ ทรงปราสาทขุด
ในเมืองศรีสัชนาลัย ตัวอย่างเช่น เจดีย์หมายเลข 8 เจดีย์ราช ในวัดเจดีย์เจ็ดแถว
(ลายเส้นที่ 10) เป็นต้น (สันติ เล็กสุขุม, 2534: 127 - 129)

อย่างไรก็ตาม ฐานบัวลูกฟักก็พบในกลุ่มเจดีย์ เมืองเชียงแสน อาจเป็นผลจาก
ความสัมพันธ์ระหว่างสุโขทัยกับเชียงแสน ดังปรากฏหลักฐานอย่างน้อย จากจารึก
สุโขทัยหลักที่ 2 (กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2528: 62) สอดคล้องกับ
หลักฐานงานศิลปะเชียงแสน บางส่วนที่เกี่ยวข้องกับอิทธิพลศิลปะสุโขทัย
อยู่ไม่น้อย (จิรศักดิ์ เดชวงษ์ญา 2539 ข: 13) ดังนั้นหากพิจารณาตำแหน่งชั้นลด
เหนือเรือนธาตุ ดังปรากฏที่วัดอุโมงค์ ก็เป็นที่คุ้นเคยมาก่อนแล้วในกลุ่มช่างเชียงแสน
จึงอาจกล่าวได้ว่าการประดับบัวลูกฟักนั้นน่าจะเป็นอิทธิพลจากสุโขทัยผ่านทาง
เมืองเชียงแสนมากกว่า

ดังนั้นเมื่อประมวลผลการวิเคราะห์
ทั้งหมดข้างต้น เห็นได้วาทะบาทของเมือง
นครลำปางที่เริ่มมีความสำคัญขึ้นควบคู่กับ
ราชธานีเชียงใหม่ ตั้งแต่รัชกาลพระเจ้า
ติโลกราช เป็นต้นมา ทั้งบทบาทในฐานะ
หัวเมืองหน้าด่าน เพื่อป้องกันอำนาจจาก
ราชธานีอยุธยา และหน่วยย่อยในการผลิต
วัตถุดิบเพื่อการค้า ดังเช่นขางน้ำมัน เป็นต้น
หรือแม้กระทั่งเป็นเมืองหนึ่งที่เป็นฐานอำนาจ
ของพุทธศาสนิกายลังกาวงศ์ใหม่ (ฝ่ายป่าแดง)
บทบาทดังกล่าว คงเกี่ยวเนื่องอยู่ในงานช่าง
อยู่ไม่น้อย จึงอาจเป็นเหตุผลที่จะกำหนดอายุ
เจดีย์วัดอุโมงค์แห่งนี้ ในช่วงราวต้น
ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 อันเป็น

ลายเส้นที่ 10 เจดีย์หมายเลข 8
เจดีย์ราช วัดเจดีย์เจ็ดแถว ศรีสัชนาลัย

ช่วงสำคัญของการผนวกอำนาจของเมืองเชียงใหม่ เพื่อให้ราชธานีเข้มแข็งมากขึ้น

3.สรุป

เจดีย์วัดอุโมงค์ร้างในนครลำปาง ได้สะท้อนให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนเจดีย์ทรงปราสาทยอดที่ยังให้แบบแผนของเจดีย์ทรงปราสาทหายอดในกลุ่มเมืองเชียงแสน ผสมผสานกับแบบแผนของเจดีย์ทรงปราสาทยอดทรงระฆัง ที่เริ่มปรับปรุงในกลุ่มเมืองเชียงใหม่ ความสัมพันธ์ทางงานช่างเชื่อมโยงอยู่บนเงื่อนไขของความสัมพันธ์ทั้งด้านอำนาจการปกครอง การค้า และวัฒนธรรมพุทธศาสนา ทั้งจากราชธานีเชียงใหม่และเมืองเชียงแสน อันเป็นช่วงสำคัญตั้งแต่รัชกาลพระเจ้าติโลกราชและอาจล่วงเลยถึงรัชกาลพระเมืองแก้ว เพื่อการผนวกอำนาจของกษัตริย์เมืองเชียงใหม่ ที่จะทำให้อำนาจราชธานีเข้มแข็งมากขึ้น ดังนั้นเจดีย์วัดอุโมงค์จึงควรมีอายุแรกสร้างในช่วงราวต้นถึงกลางพุทธศตวรรษที่ 21

แม่หลักฐานทางประวัติศาสตร์นครลำปางจะไม่ปรากฏให้อ้างอิงได้เด่นชัดเมื่อเทียบกับเมืองอื่นๆ ในวัฒนธรรมล้านนา ในทางกลับกันหลักฐานทางประวัติศาสตร์ศิลปะ ในงานสกุลช่างลำปาง กลับเป็นส่วนสำคัญให้ผู้ที่ศึกษาในชั้นหลังปะติดปะต่อ เชื่อมโยงกับหลักฐานจากเมืองอื่น ๆ เพื่อให้ภาพประวัติศาสตร์สังคมนครลำปางเด่นชัดขึ้นในหลากหลายมุมมอง

ผลการวิเคราะห์ครั้งนี้เน้นเป็นเพียงประเด็นเล็ก ๆ ที่เกี่ยวข้องอยู่ในประเด็นใหญ่ อีกหลายมุมมอง และยังรอคอยผู้ศึกษาอีกหลายท่านเข้ามาทำหน้าที่เติมเต็มข้อมูลที่ขาดหายไป ในหน้าประวัติศาสตร์นครลำปาง เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการสร้างองค์ความรู้ อันจะนำไปสู่ความเข้าใจงานศิลปกรรมสกุลช่างลำปางอย่างมีเหตุผลในอนาคตต่อไป

ขอขอบคุณ

ศ.ดร.สันติ เล็กสุขุม ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ผศ.ประสงค์ แสงแก้ว และหนวยอนรรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง และคุณวีรศักดิ์ ของเดิม นักศึกษาคณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. 2528. **จารึกสมัยสุโขทัย**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร. จิตรศักดิ์ เดชวงศญา. 2539 ก. "จะระนำเจดีย์ลานนาก่อนพุทธศตวรรษที่ 22. " **เมืองโบราณ** 22, 2 (เมษายน- มิถุนายน): 163-169.

- จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา, 2539 ข. พระเจดีย์เมืองเชียงแสน. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พรีนติ้งเฮาส์ จำกัด.
- _____. 2541 ก. "เจดีย์วัดเกาะกลาง อ.ป่าซาง จ.ลำพูน." *เมืองโบราณ* 25, 1 (มกราคม-มีนาคม): 83-91.
- _____. 2541 ข. พระเจดีย์เมืองเชียงใหม่. เชียงใหม่: วรณรักษ์.
- จิราวรรณ แสงเพชร, 2540. การศึกษาเปรียบเทียบลวดลายประดับเจดีย์ทรงปราสาท 5 ยอด กลุ่มเมืองเชียงแสนกับกลุ่มเมืองเชียงใหม่ พุทธศตวรรษที่ 19 - 21. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ธีรศักดิ์ วงศ์คำแน่น และประสงค์ แสงแก้ว, 2531. สถาปัตยกรรมสำคัญเมืองลำปางกับการอนุรักษ์. ลำปาง: หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศิลปกรรมท้องถิ่น ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดลำปาง.
- บำเพ็ญ ระวิน, 2539. ตำนานมูลศาสนาญาณคัมภีร์และตำนานพระมหาญาณคัมภีร์. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประเสริฐ ณ นคร, 2549. สุโขทัย-อยุธยา และเชียงใหม่ในด้านการบริหารช่วงศ. ใน *ประวัติศาสตร์เบ็ดเตล็ด รวมบทนิพนธ์ "เสาหลักทางวิชาการ"* ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ประเสริฐ ณ นคร และคณะ, 2534. *จารึกล้านนา ภาค 1 เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- ประเสริฐ ณ นคร และปวงคำ ดุษฎีเขยว, 2537. ตำนานมูลศาสนา เชียงใหม่ เชียงตุง. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณการพิมพ์.
- พรรณเพ็ญ เครือไทย ชันปะ ปิ่นเงิน และศรารุช ศรีกันทา, 2547. *จารึกในจังหวัดลำปาง*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, 2510. *เจดีย์เชียงใหม่: สารนิพนธ์ปริญาศิลปศาสตรบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร*. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เพนซ์, ฮันส์ และคณะ, 2540. *ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 1 : จารึกในพิพิธภัณฑฯ เชียงแสน*. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- รัตนปัญญาเถระ, 2510. *ชินกาลมาลีปกรณ์*. แปลโดยแสง มนวิฑูร. [ม.ป.ท.]: มิตรนาการพิมพ์.
- วีรศักดิ์ ของเดิม, 2549. *ศาสนสถานร้างในเมืองนครลำปาง : รายงานประกอบการศึกษา กระบวนวิชาการวิจัยเบื้องต้น ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่*. เชียงใหม่: คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2546. *ศิลปะล้านนา: เอกสารคำสอนรายวิชา 317405 ศิลปะในประเทศไทยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 - 21*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. 2547 ก. "เจดีย์หมายเลข 3 วัดโสมง์ในเมืองเชียงใหม่: อิทธิพลศิลปะพุกาม ในยุคต้นของล้านนา." ใน *ดำรงวิชาการ จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสการเสด็จนิวัติราชการ ผลงานทางวิชาการของคณะโบราณคดี ระหว่างวันที่ 16-22 มิถุนายน 2547 ณ ท้องพระโรง หอศิลป์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____. 2547 ข. "พระธาตุหริภุญชัย: ต้นแบบเจดีย์ "ทรงระฆังแบบล้านนา." *ดำรงวิชาการ* 3, 6 (กรกฎาคม - ธันวาคม): 61 - 62
- สรวิศ อ่องสกุล, 2539. *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

- สันติ เล็กสุขุม. 2534. เจดีย์สมัยสุโขทัยที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- _____. 2544. ศิลปะอยุธยา: งานช่างหลวงแห่งแผ่นดิน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- _____. 2545. เจดีย์: ความเป็นมาและคำศัพท์เรียกองค์ประกอบเจดีย์ในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: มติชน.
- _____. 2547. กระหนกในดินแดนไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- _____. 2549. ศิลปะภาคเหนือ: หริภุญไชย - ล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สุรพล คำวิหกุล. 2547. ประวัติศาสตร์และศิลปะหริภุญไชย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, ม.ล. 2541. งานปูนปั้นล้านนาสมัยราชวงศ์มังรายและยุคที่เกี่ยวข้อง: รายงานการศึกษาวิจัย. เชียงใหม่: คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____. 2548. โบราณคดีประชาชน: บทบาทการวิจัยต่อท้องถิ่นภาคเหนือ. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. วัยอาจ. 2547. ดำเนินพื้นเมืองเชียงใหม่. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: ซิลค์เวอร์มบุ๊คส์.
- Bohmu Ba Shin, U. 1962. **The Lokahteikpan**. Rangoon: Burma Historical Commission, Ministry of Unio Culture.
- Luce, G.H. 1970. **Old Burma Early Pagan**. Vol. 1. Locust Valley, N.Y.: Artibus Asiae and the Institute of Fine Arts, New York University
- Stargardt, Janice. 2000. **The Oldest Pali : Texts and the Early Buddhist Archaeology of India and Burma**. Amsterdam: Royal Netherlands Academy of Art and Sciences.
- Strachan, Paul. 1989. **Imperial Pagan : Art and Architecture of Burma**. Singapore: University of Hawaii Press.

ที่มาของแผนที่ ภาพถ่าย และลายเส้น

แผนที่ที่ 1	ปรับปรุงจาก สุรพล คำวิหกุล. 2547. ประวัติศาสตร์และศิลปะหริภุญไชย.
แผนที่ที่ 2	ปรับปรุงจาก กรมศิลปากร. 2525. การขึ้นทะเบียนโบราณสถานภาคเหนือ.
ลายเส้นที่ 2, 5, 6, 7, 8	รัฐธา อุทิสระ. 2541. พัฒนาการเจดีย์ล้านนา.
ลายเส้นที่ 3, 9	จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา. 2541. พระเจดีย์เมืองเชียงใหม่.
ลายเส้นที่ 4	ม.ล. สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์. 2541. รายงานการศึกษาวิจัยเรื่องงานปูนปั้นล้านนาสมัยราชวงศ์มังรายและยุคที่เกี่ยวข้อง.
ลายเส้นที่ 10	สันติ เล็กสุขุม. 2534. เจดีย์สมัยสุโขทัยที่วัดเจดีย์เจ็ดแถว.
ภาพที่ 8	Janice Stargardt. 2000. The Oldest Pali Texts and the Early Buddhist Archaeology of India and Burma .
ภาพที่ 9	G.H. Luce. 1970. Old Burma Early Pagan, Vol. I .

